

A Babits—Németh László-viszony első fejezete

A huszadik századi magyar irodalom fontos eseménye Babits és Németh László kontrapozíciójának a harmincas éveken áthúzódó története. A régebbi magyar irodalomban Kazinczy és Csokonai, Kölcsey és Berzsenyi, Gyulai és Jókai ellentéte fogható hozzá. Szenvédeységükben és válogatottan súlyos szótárukban Pázmány és a hitvitázók iratai állíthatók mellé.

A Babits—Németh László-viszonynak három korszaka, három fejezete volt. Az első a barátságukat idézi: a Nyugat két nemzedékéből a legelismerőbb Babits-elemzéseket Németh László írja. A másik a Tanu és kritikája, a harmadik pedig a Kisebbségben körül támadt forgószél. Mintha csak Dante poklának legválogatottabb kínszenvedéseit akarták volna egymásra rávetíteni, annyira elfajult egy barátságának indult mesteri és tanítványi jóviszony, túlnyomórészt az akkori magyar társadalmi viszonyokból következő súlyos irodalompolitikai helyzet és részben a fantomokká és ellenségekbe növesztett kortársak hatékony közreműködése révén. Németh László önéletrajzi töredékeinek, különösen az Ember és szerepnek, valamint a Homályból homályba vonatkozó fejezeteinek erősen dramatizált öngyötrő önvallo-másai a fennmaradt levelezés tükrében kevésbé tragikusnak és a felnövesztett ellen-tétek valójában áthidalhatónak tetszenek. Németh László levelezése nincs még össze-gyűjtve, de amit innen-onnan ismerünk, mint magánlevelek általában enyhébb, szelídebb hangúak, mint az életben egymástól eltávolodott nagy személyiségek vissza-emlékezései.

Ma már csaknem félévszázados távlatból a szubjektív elemek történelmi hát-terbe állítva több objektív okkal bővülnek, és így a kiegészítés elmaradását annál sajnálatosabbá teszik. Az itt közölt levelekben tárgyalt évek Németh László írói tevékenységének első korszakát jelentik; a Készülődést a Tanu előtt. Ezekben az írásaiban két nagy tanítómesterének, Szabó Dezsőnek és Babits Mihálynak hatására és ösztönzésére írt elvi tanulmányai, írói arcképei és könyvbírálati jelentek meg. A Nyugat novellapályázatán fölfedezett író, aki addig folyóiratnál nem próbálkozott, Osvátnak egy nagy életprogrammal állt elő, amit ő azonban nem méltányolt. A szép-írónak, költőnek, regény- és drámaírónak indult fiatal tehetség szerencsés véletlenek folytán a kortárs magyar irodalommal foglalkozó esszéivel keltett föltűnést. A Nyu-gat a húszas évek második felében valóban súlyos válságát éli. Németh László a folyóirat húszéves fennállása alkalmából megkísérli mérlegét fölláttani. Ez vázlatát adja egész modern magyar irodalomfelfogásának. A Nyugat itt kiemelt nagyjairól a következő években nagyméretű arcképeket fest, főként azokat ítélve meg az igazi nagyoknak, akiket Szabó Dezső minősített azoknak. Adyn és Móriczon kívül Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád kerülnek bemutatásra, de olyan, ma sokra becsült nagyok, mint Füst Milán, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Tersánszky J. Jenő kívül esnek a belső körön.

A bethleni konszolidáció 1926—27 körül új szellemi orgánumokat engedélyez. A keresztény nemzeti kurzus a századelő két vezető progresszív folyóirata, a Nyugat és a Huszadik Század ellenében a Napkeletet és a Társadalomtudományt hozta létre, és új életre keltek az egyházi folyóiratok is, mint a Katolikus Szemle és a Protes-táns Szemle. A Babits megnyerésével kísérletező Tormay Cecil érthetően örömmel ragadta meg a Nyugat szellemében fölnőtt esszéírókat, mint Halász Gábort, Németh Lászlót, Szentkuthy Miklóst, Szerb Antalt. Bár Halász Gábor irodalomtörténeti fon-tosságú elvi tanulmányai is a Napkeletben jelennek meg, korlátlan teret csak Né-meth László kapott. Sajnos, a Nyugat első és második nemzedékének több tagja (Móricz, Kodolányi) gyöngébb műveket írt ezekben az években, s a fiatal kritikuskok örömmel vágják le. Németh László ideírt tanulmányainak groteszk sajátsága, hogy amit Szabó Dezsőtől nem fogadtak el súlyos fogalmazása miatt, azt tőle, mint a fiatalság hangjától szívesen fogadták.

Az egyetlen nagy Nyugat-író, akit Németh László korlátlanul dicsőített a Napkeletben, nem is kisebb személyiség, mint maga Babits Mihály. Németh László, miután Babits maga is elismerte, hogy a róla szóló legjobb tanulmány éppen az ő egyik Napkelet-beli arcképe, egy nézeteltérés után, föladva a Napkelet korlátlan mennyiségű oldalszámát, a Nyugatban fejtette ki nemzedékprogramját és utána az új nemzedék, a ma már második Nyugat-nemzedéknek nevezett új írócsoport legelismertebb egyéniségeinek bemutatását. Ezek kiválasztása úgyszólván teljesen egybeesik Babits értékelésével. Erdélyi József, Illyés Gyula és Szabó Lőrinc mint a vezető költők Babits antológiájában Sárközi Györggyel egészülnek ki, az új prózaírók közül pedig Tamási Áront tartotta Babits maga is a legtöbbre. Halász Gábort, mint később az európai irodalomtörténet körüli vitájukban írásban is kiderül, bármennyire is dicsőítette őt a Magyar Szemlében, a Napkeletben és az Erdélyi Helikonban a 18. századért való túlzott lelkesedéseért, ultrakonzervatívnak tartotta. Németh Lászlót viszont éppen Halász Gábor akkori nyílt szembefordulása a 19. századdal és érdeklődése a 18. század iránt, amely egybeesett a legfrissebb nyugati irodalmi áramlatok egyeztetésével, győzte meg az egyre jelentősebb művekkel föltűnő esszéíró csoport jelentőségéről.

Németh László két addigi legjelentősebb világirodalmi fölfedezése, Pirandello és Ortega valóban inkább a Nyugatnak vált volna díszére, akárcsak a Napkeletbe írt Kritikai Naplója, 15 kortárs író bemutatása egy-egy művükön keresztül. Az alább közölt levelekből mindenesetre kiderül, hogy ezeket a műveket Babits és Németh egymással kicserélte, ha ugyan meg nem beszélte, sőt az Ember és szerepből kitűnik, hogy Proust nagyságára Babits hívta föl figyelmét. A szakítás egyik okaként Németh nemzedékének egy olyan névsorára hivatkozik, akikről még tovább akart volna írni. Ezeknek nagyságáról azonban később sem adott írásbeli bizonyítványt, legföljebb, ha egy-egy regényük vagy drámájuk kapcsán röviden írt róluk. Egyébként is a Nyugat arcképsorozatában bemutatott hat nemzedéktárs éppen az első Nyugat-nemzedéktől eltérő sajátosságok és új hozományok elvrendszerét volt hivatva bizonyítani.

A Nyugat egy-egy évfolyamának mindössze hat íve jutott tanulmányra és kritikára, tehát kétharmada a Tanu egy-egy számának. Egy ilyen Tanu-számot Németh 2—3 hónap alatt írt meg. Nemzedékében akkori egyedülálló termékenységére, ha a Nyugat mind a 6 ívét megkapta volna, sem lett volna elegendő sokoldalú munkásságának közzétételére. De ez épp olyan nehezen minősíthető ma már a szakítás konkrét okának, mint ahogy nehezen érthető, miért nem valósult meg már sokkal előbb egy olyan új, a Nyugathoz radikálisabb társadalomszemléletű és az egyre újabb és újabb hullámokban érkező szellemi mozgalmakat bemutató folyóirat. Egy ilyen orgánus Fülep Lajos és Lukács György A Szellem című lapja, Szabó Ervin Irodalmi Ór-e, Babits Magyar Gondolat-a — mind megannyi kísérlet volt egy másfajta, de főként kritikai orgánus létrehozására.

Németh László itt közölt tizenhárom levele közül tizenhárom személy szerint Babitshoz van intézve, egy pedig a Baumgarten Alapítvány kuratóriumához. Lelőhelyük az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Babits-hagyatékában a Fond III/952 és a Basch-hagyatékban Fond 145/69 sz. tétel. A leveleket az író özvegyének hozzájárulásával közöljük. Valamennyi levél Németh László kézírásában maradt fenn. A levelek részben a Reviczky utca 7. alá, részben Esztergom-Előhegyre vannak címezve. A szerző által nem datált levelek írásának időpontját a postabélyegző alapján (zárójelben) vagy az önéletrajzi utalások alapján (zárójel és kérdőjel) állapítottuk meg. A szögletes zárójelben három ponttal [...] az író özvegye által kihagyásra ítélt mondatokat jelöltük.

GÁL ISTVÁN

1

A Hoche Tauern aljából, Ausztria egyik legeldugottabb zugából küldi kézcsokját, üdvözetét:

Németh László

Kriment (?), 1929. júl. 21-én

2

Kedves Barátom

gyönyörű időben, jókedvűen, bár kellemetlen kalandok emlékeivel utazunk dél felé, s Rómából küldjük üdvözetünket;

kézcsokkal:

Szeretettel

Németh László

üdvözli mindkettőjüket:

Némethné

(Róma, 1929. aug. 21.)

3

Tisztelt Barátom, esztergomi lapodat megkaptam, érdeklődésedet köszönöm. Ahhoz képest, hogy egy hónapot feküdtem, elég jól érzem magam, hízom s nagyobb sétákat is teszek. Az első ijedtség nagyobb volt, mint a valódi baj. Orvosaim kifáradásomat s idegrendszeri letörésemet is a tüdőbaj számlájára írták s most, hogy robotom nyomása alól kiszabadultam, gyorsan magamhoz térek. Nagyon örülök, ha meglátogatsz, hétköznap is itthon vagyok. Címem azonban nem Göd, hanem Felsőgöd Duna u. 6. Üdvözl igaz tisztelőd

Németh László

(1930?)

4

Kedves Barátom,

lapodat s a meghívást köszönöm. Sajnos nem látogathatlak meg Esztergomban, mert most már nap nap után kijárok az iskolaorvosi körzetembe; a közérzetem is lényegesen romlott, úgy hogy nem igen merem feláldozni a vasárnapi pihenőmet. De ha bejöttök Pestre, kérlek, írd s mi felkeresünk vagy pedig ti keressetek fel minket, nagyon örülünk, ha veletek lehetünk.

Kézcsokját küldi, téged üdvözl

(1939. szept.)

Németh László

5

Kedves Barátom,

a Baumgarten-díjat jobb meggyőződéselem ellenére fogadtam el. Nagyon is a fejünk fölött lógott az a szikla, amely azóta agyonnyomott s én nem mertem családom és jövőm előtt a visszautasítás felelősségét vállalni. Családom és jövőm nincs többé s az elmúlt négy hónap feleségemet is meggyőzhette róla, hogy az éhség még mindig jobb, mint a teleköpdösött kenyér. A Baumgarten díj ez évi részleteit nem veszem fel s kérlek, hogy ezután ne mint kurátor tarts számon, csak mint jó barát.

Köszönöm, hogy méltónak találtatok a kitüntetésre s hiszem, hogy méltó voltam rá. [...] Kerestem a népszerűtlenséget, de a népszerűtlenség gondoskodott róla, hogy megutáljam a pénzt, amely az alapító rendelkezése szerint ép a magamfajta népszerűtlenség jár.

Hatvany cikkének igen kevés része van elhatározásomban. A cikket nem olvastam, [...] s csak nevetnék rajta, ha nem szegődne mögé az egész írói közvélemény rosszindulatú hallgatása. Meg kell állapítanom, hogy egyetlen nyomtatott betű sem helyeselte rám eső választástokat, amelyet mindenki meggyőződésem árának tartott. Eszembe sem jut föllebezni s kérlek ti se sértsetek meg engem semmiféle igazoló kísérlettel. Az igazság ebben az esetben oly messze van az emberek vélekedésétől, hogy (ahelyett, hogy bosszankodnék) élveznem kell a félreértés tragikomikus szépségét.

Megmondtam s most örülök szabadságomnak. Talán az volt a legkülönösebb az ellenem indított hajszában, hogy az irodalomértő köteles hódolatát akarta terrorizálni. Én leráztam ezt a terrort s amint szabad voltam gáncsaiban, szabad lehetek szeretetemben és csodálatomban is.

Igaz tisztelőd és barátod

Németh László

Felsőögd, 1930. május 8-án

6

Néhány órás esztergomi tartózkodásunk alatt sokat gondoltunk Rátok; de váratlanul nem mertünk beállítani.

Mindkettőtöket szeretettel üdvözölnek

Némethék

Esztergom, 1930. június 29.

7

A Baumgarten Ferenc Irodalmi Alapítvány
Tek. Kuratoriumának

Budapesten

Tisztelettel kérem az Alapítvány tek. Kuratoriumát az alábbiak tudomásulvételére:

Kevéssel azután, hogy a Kuratorium kitüntetése engem az 1930. évre az Alapítvány évdíjasai közé sorozott, egy nem várt szerencsétlenség, kislányom elvesztése, egyik napról a másikra kiütötte kezemből a tollat s munkaerőm kifejtésében azóta is megakadályoz. Ilyen körülmények közt a bizalom, mellyel az Alapítvány választása megtisztelt, nehéz teherré vált számomra, írói bánáságom érzését elviselhetlenné fokozta, hiszen a közvélemény várakozása senkit sem szorongathatott annyira, mint a magamfajta ismeretlen író, kinek a nevével a legtöbben csak az évdíjasok listáján találkoztak.

Fokozta nehéz helyzetemet az is, hogy ez év tavaszán anyagi viszonyaim jelentősen rendeződtek, úgyhogy a létfenntartás imperativusza sem menthette előttem többé az évdíj érdemtelen élvezését. Ép ezért július 1. óta nem nyúltam a részemre kiutalt pénzhez s úgy érzem, hogy úgy ezt az 1000 P-t, mint az ezután esedékes 1300 P-t az Alapítványnak adományként visszatéríteni önmagam és íróársaim iránti legegységemmel kötelességem.

Mivel úgy tudom, hogy az Alapítvány könyvtárat óhajt berendezni, felhatalmazom a Kuratoriumot, hogy a 2300 P-t kitevő összeget olyan arányban fordítsa a ségélyalap és a könyvtár céljaira, ahogy azt a szükség és belátása diktálja.

Bizom benne, hogy a Kuratorium méltányolni fogja indokaimat. Ebben a reményben maradok igaz tisztelettel
Budapesten 1930. szept. 22-én

Németh László

8

Kedves Barátom,
köszönjük a gratulációt, amelyet a kiállt izgalom után meg is érdemlünk. A mámor nem volt olyan nagy, hogy Pap Károly tanulmányomat meg ne irtam volna. Lehet, hogy mindkét oldalon viharos visszhangja támad, de a tárgy kényszerített rá, hogy az íróról az író szellemében írjak. Könyveidet megkaptam, 10.-ére meg is lesz az Oedipus-királyról szóló kritikátörédék (Gellérttel úgy beszéltük meg, hogy csak Oedipust méltatom), de Esztergomba nem lehet már elküldeni s talán jobb is ha a jövő számra marad, hiszen valószínűleg Gyergyai sem készült még el. Prouston dolgozom s 20. körül ezt is, meg az Illyés-tanulmányt is személyesen adom át Esztergomban.

Addig is kézcsókját küldi s szeretettel üdvözöl

Németh László

Felsőögd 1931. július 6-án

Köszönöm a gratulációt, úgy Magdus mint én jól vagyunk. Addig is míg találkozunk, Mihályt üdvözlöm Ilonkát és Ildikót szeretettel ölelem

Ella

9

Kedves Mihály,
szombaton egész napra készültem hozzátok s Pap Károlyt is értesítettem. Közben megtudtam, hogy szombaton te beutazol; még időben lefújtam Pap Károlyt s én magam péntek délután viszem a cikket, délelőttre nem biztos, hogy elkészülök.

Kézcsókját küldi, szeretettel üdvözöl

Németh László

1931. aug. 5.

10

Kedves Mihály, görög érettségim annyira megbolondított, hogy csak most amikor letettem, jutott eszembe a cikk. Most már nem küldhetem el neked, de a kifogásolt részt egész elhagytam s így nincs is sok látnivaló rajt. Cím: „Ízlésproblémák a kritikában”. Ha ez nem felel meg, akkor „Új hang a kritikában”, „Ízlés és kritika”, „Ízlésproblémák” címek közt választhatsz, ha korrektúráig megírod. A záró cikket a napokban küldöm. Bocsáss meg hanyagságomért, de így van, ha az ember vissza-diákosodik. Kézcsókomat add át.

Szeretettel üdvözöl

Németh László

Budapest, 1931. szeptember 7.

11

Kedves Mihály, itt küldöm a Sárközi cikket; ha debreceni tanulmányom esetleg már ebben a számban is jöhet, üzend meg, akkor még a délelőtt folyamán azt is átjutottatom.

Szeretettel üdvözöl

Németh László

(1932. febr.)

Kedves Barátom,
 köszönöm érdeklődő soraidat. Cikkeket nem küldhetek, mert kiléptem az író céhből s nem valószínű, hogy valaha még folyóiratba dolgozzam. A nyilvánosság előtti szereplésem jobban megviselt, mint hittem, nincs meg bennem többé az a föltétlen nagylelkűség és szeretet, mellyel eddigi kritikáimat írtam, nagyobb műveimhez pedig csend és félhomály kell s az úgynevezett irodalmi világgal a legkisebb súrlódás, sőt érintkezés is felkavarja békémet s megbénítja munkakedvemem. Lehet kocogtatni, kopogtatni, zörgetni és dörömbölni, én azonban nem születtem dörömbölni be; de az az egyetlen lehetőségem rá, hogy jó dolgokat tudjak csinálni s legalább magammal békében éljek. Különben talán ez is ösztön dolga. Az egyik ember megful remény nélkül, a másik meg a hermetikus reménytelenségben találja meg élete optimális feltételeit.

Bocsás meg, hogy Brelich dell'Asta könyvét ilyen soká magamnál tartottam, teljesen megfeledkeztem róla.

A húsvétot Felsőgödön töltöttük, Ella még most is kinn van, csaknem egy hónapot feküdt, még most is bajok vannak vele. Áprilisban két-három hétre még bejövünk s azalatt talán találkozunk.

Addig szeretettel üdvözöl, feleségednek kézcsókját küldi

igaz tisztelők
 Németh László

Budapest, 1932. március 31-én

Kedves Mihály,
 lapodat és a Pirandello-köteteket megkaptam. Joyce nálad maradhat, énnekem, belátatatlan időn belül nem lesz szükségem rá; elég volt, amit egyszer ki tudtam kapirgálni belőle.

Téged üdvözöl, Ilonkának kézcsókját küldi

Németh László

Sátorkő, 1932. július 6-án

Kedves Mihály, pénteken délután meglátogatlak titeket, de csak egy-két órára, mert tudom, hogy regényeden dolgozol. Ha jó az idő, strandolással kötöm össze a kirándulást s hozzátok az után szaladok fel a cikkekkel. Szeptemberig itt vagyunk s később, ha a Baba nagyobb lesz, őt is áthozzuk egyszer.

Kézcsókját küldi, szeretettel üdvözöl

Németh László

(1932?)